

Грицева шкільна наука

Іван Франко

*Був Гриць премудрий родом з Коломиї,
Вчився барз добре на філософії.
Стара співанка*

I

Гуси зовсім нічого не знали про се. Ще того самого поранку, коли батько мав гадку відвести Гриця до школи, не знали гуси про сей намір. Тим менше знав про нього сам Гриць. Він, як звичайно, встав рано, поснідав, поплакав трохи, почухався, взяв прут і, підскакуючи, погнав гуси з обори на пасовисько. Старий білий гусак, як звичайно, наставив до нього свою невеличку голову з червоними очима і червоним широким дзьобом, засичав різко, а відтак, таракаючи про щось нецікаве з гусками, пішов передом. Стара грива* (* Гривий - сіро-жовтий, чорно-жовтий) гуска, як звичайно, не хотіла йти в ряді, але попленталася поза містком і зайшла в ровок, за що Гриць швякнув її прутом і назвав "луп'ярем", - так він мав звичай називати все, що не піддавалося його високій власті на пасовиську. Очевидна річ затим, що ані білий гусак, ані грива гуска, ані взагалі ніхто з цілої череди - як їх було двадцяттеро й п'ятеро - так ані одно не знало про близьке перенесення їх володаря та воеводи на інше, далеко не так почесне становище.

Тож коли нагло і несподівано надійшла нова вість, се є, коли сам батько, йдучи з поля, закликав Гриця додому і там віддав його в руки матері, щоб його вмила, вичесала і вбрала, як Бог приказав, і коли потім батько взяв його з собою і, не кажучи ні

слова, попровадив трепечучого вниз вигоном, і коли гуси побачили свого недавнього поводатора зовсім у зміненому виді, у нових чобітках, у новім повстянім капелюшку і червоним ременем підперезаного, піднявся між ними наглий і дуже голосний окрик зачудування. Білий гусак підбіг близько до Гриць з витягнутою головою, немов хотів йому добре придивитися; грива гуска також простягнула голову і довгий час не могла й слова вимовити з наглого зворушення, аж вкінці швидко вицокотіла: де-де-де-де?

- Дулна гуска - відмовив гордо Гриць і відвернувся, немов хотів сказати: "Еге, чекай лише, не в такі я тепер пани вскочив, щоб іще став відповідати тобі на твоє гусяче питанням. А втім, може, й тому не відповів, що сам не знав.

Пішли горі селом. Батько нічого, і Гриць нічого. Аж прийшли перед просторий старий будинок під соломою, з комином наверху. До того будинку йшло багато хлопців таких як Гриць або й більших. Поза будинком по городі ходив пан у камізельці.

- Грицю! - сказав батько.

- Га! - сказав Гриць.

- Видиш оту хату?

- Видзу.

- Пам'ятай собі, се школа.

- Ба, - сказав Гриць.

- Сюди будеш ходити вчитися.

- Ба, - сказав Гриць.

- Справуйся добре, не пустуй, пана професора * (* Професором у галицьких школах називали вчителя) слухай. Я йду, аби тебе записав.

- Ба, - сказав Гриць, майже нічого не тямлячи, що говорив батько.

- А ти йди а отсими хлопчиками. Візьміть його хлопчики, з собою!

- Ходи! - сказали хлопчики і взяли Гриця з собою, а тим часом батько пішов у огород поговорити з професором.

II

Увійшли до сіней, у яких було зовсім темно і страшно воняло торішньою гнилою капустою.

- Видиш, там? - сказав до Гриця один хлопчик, показуючи в темний кут.

- Видзу, - сказав, тремтячи, Гриць, хоч зовсім нічого не видів.

- Там яма, - сказав хлопчик.

- Яма! - повторив Гриць.

- Як будеш зле справуватися, то професор всадить тебе в оту яму і будеш мусів сидіти цілу ніч.

- Я не хочу! - скрикнув Гриць.

Тим часом другий хлопчик шепнув щось до першого хлопчика, оба засміялися, а потім перший, налапавши шкільні двері, сказав до Гриця:

- Застукай до дверей! Борзо * (* Борзо - швидко)!

- Насцо? - спитав Гриць.

- Треба! Тут так годиться, як хто перший раз приходить.

У школі був гомін, мов в улію, - але коли Гриць застукав кулаками до дверей, зробилося тихо. Хлопчики звільна створили двері і втрутили Гриця досередини. В тій хвилі залупкали добрі березові різки по його плечах. Гриць дуже перепудився * (* Перепудитися - злякатися) і заверещав.

- Цить, дурню! - кричали на нього сміхованці-хлопці, що, почувши стук, засіли були за дверми і зробили Грицеві таку несподіванку.

- Ой-ой-ой-ой! - верещав Гриць. Хлопці злякалися, щоб не почув професор, і почали Гриця зацитькувати.

- Цить, дурню, то так годиться! Хто до дверей стукає, того треба по плечах постукати. Ти того не знав?

- Не-е-е зна-а-в! - відхлипнув Гриць.

- Чому не знав?

- Бо я-а пе-е-лсий ла-а-з у школі.

- Перший раз! а! - скрикнули хлопці, мов здивовані тим, як можна перший раз бути в школі.

- О, то треба тебе погостити! - сказав один, поскочив до таблиці, взяв зі скриночки добрий кусник крейди і подав Грицеві.

- На, дурню, їж, а борзо!

Всі мовчали і в ожиданці гляділи на Гриця, що обертав у руках крейду, а далі поволеньки вложив її в рот.

- Їж, дурний, а борзо! - напоминали хлопці, а самі душились зо сміху.

Гриць почав хрупати і насилу з'їв крейду. Регіт у школі розлягся такий, аж вікна задзвеніли.

- Цого смієтеся? - спитав здивований Гриць.

- Нічого, нічого. Може, хочеш іще?

- Ні, не хочу. А що то таке?

- То ти того не знаєш? Отто дурний! Та то ерусалим такий, то дуже добре.

- Ой, не дуже добре, - сказав Гриць.

- Бо ти ще не засмакував. То годиться кожному їсти, хто перший раз приходить до школи.

В тій хвилі увійшов професор. Усі хлопці, як сполошені горобці, попірסקали до лавок, тільки Гриць zostався зі сльозами в очах і з губами, забіленими крейдою. Професор грізно зблизився до нього.

- Як називаєшся? - крикнув.

- Глиць.

- Що за Гриць? Ага, ти новий. Чому в лавці не сидиш? Чого плачеш? Чим забілився? Га?

- Та я їв єрусалим.

- Що? Який єрусалим? - допитувався професор.

Хлопці знов аж душилися зо сміху.

- Та давали хлопці.

- Котрі хлопці?

Гриць озирнувся по хаті, але не міг нікотрого пізнати.

- Ну, ну! Йди сідай і вчися добре, а єрусалима більше не їж, бо будеш битий!

III

Почалася наука. Професор говорив щось, показував якісь дощечки, що на них були намальовані якісь гачки та стовпки; хлопці час від часу кричали щось, як професор показав яку нову дощечку, а Гриць нічого того не розумів. Він навіть не зважав на професора, а дуже смішними видались йому хлопці, що сиділи довкола нього. Один довбав пальцем у носі, другий іззаду раз у раз старався уткнути невеличке стебельце Грицеві у вухо, третій працював довгий час дуже пильно, микаючи зі свого старого кафтана латки, нитки та остроки * (* Остроки - торочки.); вже їх перед ним на спідній

дощі лавки лежала ціла купа, а він усе ще микав і скуб зо всієї сили.

- Насцо то микаєе? - спитав Гриць.

- Буду дома з бовщом їсти, - відповів шепеляво хлопець, і Гриць довгий час думав над тим, чи буває не здурив його сей хлопець.

- Але-бо ти, Грицю-небоже, нічого не вважаєш, - крикнув на нього професор і покрутив його за вухо, так що Грицеві мимоволі аж сльози стали в очах, і він так перепудився, що довгий час не тільки не міг уважати, але й зовсім о-світі не тямив. Коли, нарешті, отямився, хлопці вже починали читати склади на подвижних табличках, які розкладав і складав професор. Вони невтомимо по сто разів співучими голосами повторяли: "а-ба-ба-га-ла-ма-га". Грицеві, не знати чому, дуже се сподобалося, і він почав своїм пискливим голосом навипередки кричати: "а баба галамага". Професор уже готов був узнати його дуже пильним і здібним хлопаком і, хочаби ще ліпше переконатися про се, переставив букви. Несподіваним способом він виставив перед учениками букви "баба", але Гриць, не дивлячися на них, а тільки на професора, тонким співучим голосом крикнув: "галамага". Всі зареготалися, не виключаючи й самото професора, тільки Гриць, здивований, оглянувся і знов наголос сказав до свого сусіда: "Цому не клицис галамага?" Аж тоді бідолаха стямився, коли професор потягнув його за понятливість різкою по плечах.

- Ну, а чого тебе там у школі навчили? - спитав батько, коли Гриць у полудне вернув додому.

- Вцились-мося "а баба галамага", - відповів Гриць.

- А ти вмів? - запитав отець, не входячи в те, що се за така дивовижна наука.

- Таже вмів, - відповів Гриць.

- Ну, так мені справуйся! - захопив отець. - Як тут у селі вивчишся, то підеш до міста до більшої школи, а відтак вийдеш на попа. Жінко, а дай-но йому що їсти.

- Ба, - відповів Гриць.

IV

Минув якраз рік після того важного дня. Блискучі надії батька на Грицеву будучину давно розвіялись. Професор просто сказав йому, що Гриць "туман вісімнадцятий", що ліпше зробіть, коли відбере його додому і назад заставить гуси пасти. І справді, по році шкільної науки Гриць вертав додому якраз такий мудрий, яким був перед роком. Вправді, "а баба галамага" він вивчив докладно напам'ять, і не раз навіть у сні з уст його вилітало се дивовижне слово, що становило немов перший поріг усякої мудрості, якого йому не судилося переступити. Але далі поза те слово Гриць у науці не поступив. Букви якось мішалися перед його очима, і він ніколи не міг спізнати їх з лица, котре ш, а котре т, котре "люде", а котре "мисліте" * (* ... котре "люде", а котре "мисліте"- назва буков "Л"та"М"у церковнослов'янському алфавіті.). Про читання вже ніщо й говорити. Чи причина тому була в його непонятливості, чи в кепській навчанні професора, сього не знати; то тільки певно, що, крім Гриця, таких "туманів вісімнадцятих" між тогорічними

школярами було 18 на 30, і всі вони під час того шкільного року робили собі блискучі надії, як то буде гарно, як вони увільняться від щоденних різок, позаушників, штурханців, "пац" та "попідволосників" і як покажуться знов у повнім блиску своєї поваги на пасовищі.

А вже хто як хто, а Гриць запевне найбільше і найчастіше думав про се. Проклятий буквар, що його він за час цілорічної натуги над науковими питаннями пошарпав і пофалатав * (* Пофалати - пошматувати) трохи не на січку, прокляте "а баба галамага" і прокляті професорські причинки та заохоти до науки так надоїли йому, що він аж вихуд та поблід і ходив увесь час, мов сновида. Накінець змилувався Бог і послав місяць липень, і змилувався батько та сказав одного ранку:

- Грицю!

- Га? - сказав Гриць.

- Віднині вже не підеш до школи.

- Ба, - сказав Гриць.

- Здійми чоботи, капелюх і ремінь, треба сховати про неділю, а ти заперезися личком, візьми лупку * (* Лупка - обідрана бараняча шапка) на голову та жени гуси пасти.

- Ба! - сказав радісно Гриць.

V

Гуси, звичайно - дурні гуси, і сим разом не знали про радісну зміну, яка їх чекала. Протягом цілого року Грицевої шкільної науки їх пас малий сусідський хлопчик Лучка, що звичайно тільки й робив на пасовиську, що копав ямки, ліпив паски з болота та пересипався порохом. Про гусей він не дбав зовсім, і вони ходили самопас. Не раз їм лучилося зайти в царину>(* Царина - засіяне загороджене поле.), і тоді від пошкодованого приходилось їм витерпіти багато проклять, а навіть побоїв. А крім того, нещастя кілька разів того року зловіщим крилом перелетіло понад чередою. П'ять молодих гусаків і десять гусок господиня попродала в місті; важко прийшлося іншим розлучатися з ними. Стару попелясту гуску забив хворостоною в шкоді сусід і у варварській безсердечності прип'яв бездушного трупа за лапу до тієї ж хворостини, волік його так через ціле пасовисько, а відтак кинув господареві на обору>(* Обора - загін для худоби.). А одного молодого гусака, красу й надію череди, забив яструб, коли раз відблукався від своєї рідні. Але про всі ті тяжкі та невіджалувані страти череда сього року була більша, ніж торік. Дякувати білому гусакові і гривій гусці та й ще двом чи трьом молодим її донькам, череда сього року виносила звиш 40 штук.

Коли Гриць появился між ними з прутом, знаком своєї намісницької влади, зразу всі очі звернулися на нього і тільки один німіючий сик здивування дався чути. Але ані білий гусак, ані грива гуска не забули ще свого колишнього доброго пастиря і швидко пригадали собі його. З голосними викриками радості і тріпотінням крил вони кинулися до нього.

- Де-де-де-де? - цокотіла грива гуска.

- Адже в школі був, - відповів гордо Гриць.

- Ов! ов! ов! - дивувався білий гусак.

- Не віриш, дурню? - крикнув на нього Гриць і швякнув його прутом.

- А сьо-сьо-сьо? А сьо-сьо-сьо? - дзьоботіли, громадячись коло нього, інші гуси.

- То ніби, що я навчився? - формулював їх питання Гриць.

- Сьо-сьо-сьо-сьо? - дзьоботіли гуси.

- А баба галамага! - відповів Гриць. Знов сик зачудування, немов ані одна з тих 40 гусячих голів не могла зрозуміти такої глибокої мудрості. Гриць стояв гордий, недосяжний. Аж нарешті білий гусак здобувся на слово.

- А баба галамага! А баба галамага! - скрикнув він своїм дзвінким, металічним голосом, випростувавшись, піднісши високо голову і тріпочу чи крилами. А відтак, обертаючись до Гриця, додав, немов аби його ще більше пристидити:

- А кши, а кши!

Гриць був зламаний, засоромлений! Гусак в одній хвилі переймив і повторив ту мудрість, що коштувала його рік науки!

"Чому вони його до школи не давали?" - подумав собі Гриць і погнав гуси на толоку.